

KUNSKAPSUNDERLAG BRÄKNE-HOBY [K 9] BRÄKNE-HOBY SOCKEN, RONNEBY KOMMUN

Flygfoto - Delar av kulturmiljövårdens riksintresse Bräkne-Hoby. Fotograf Leif Gustavsson

RIKSINTRESSEBESKRIVNING

Motivering:

Karaktäristisk bebyggelse samt struktur speglade ett svenskt *sockencentrum* och dess framväxt till en *förindustriell centralort* och ett kommuncentrum. Ett flertal bevarade offentliga byggnader från 1700-, 1800- och 1900-talen. Samhälle med *rural skolmiljö* med bevarade skolbyggnader från 1800- och 1900-talen. Skolmiljöer som förmedlar svenskt skolväsendes historia ur flera perspektiv, och återspeglar kvinnornas medverkan i samhällsutvecklingen. (*Institutionsmiljöer*).

Uttryck för riksintresset:

Sockencentrumet, med dess öppna struktur och de visuella samt funktionella sambanden. Sockenkyrkan med medeltida placering, invigd 1872, som en framträdande, treskeppig basilika i nyromansk stil. Prästgården, från 1750-talet, med dess medeltida placering mitt emot kyrkan, uppförd med brutet tak och markerad entré. Sockenmagasinet, från 1820-talet, ombyggt till lärosal för folkskolan i slutet av 1870. Klockargården, troligen från 1800-talet.

De rumsliga sambanden mellan kyrkan, vägen, prästgården, sockenmagasinet, klockargården, gästgivargården, kommunhuset och bebyggelsen kopplad till skolmiljöerna.

Tingshuset, från tidigt 1800-tal, med revetering i gul puts och klassicistisk arkitektur samt mansardtak. Gästgiveriet, från sent 1700-tal, med brutet sadeltak och liggande panel samt dess placering i förhållande till vägen. Hoby gård, från mitten av 1800-talet med dess placering. Kommunhuset i jugendstil från 1910 och dess placering mitt i samhället.

Den äldre vägsträckningen och vägskälet, där kung Christians IV kustlandsväg från 1640-talet och den allmänna skogsbygdsvägen från norr möts, samt dess förhållande till de institutionella byggnadernas placering.

Den från folkskolan kontinuerligt framvuxna grundskolemiljön, med tydliga årsringar och tidstypisk arkitektur, från skolväsendets olika utvecklingsstadier, samt dess rumsliga samband. Skolbyggnaderna från 1844, 1936, 1956 (två) och 1997.

Folkhögskolans skolmiljö, med bevarad monumentalt utformad och placerad huvudbyggnad från 1916, uppförda med fasader i tegel och granit i nationalromantisk stil med trappstegsgavlar. Folkhögskolans elevhem från 1954 och 1973. De till folkhögskolemiljön flyttade byggnaderna; gymnastiksalen från 1902 samt allmogestugan "Wittlockastugan".

Lanthushållsskolorna, med skolbyggnaden från 1906 i tegel, samt skolbyggnaden från 1948 i ljus puts. Den ditflyttade vävstugan.

INLEDNING

Riksintresse för kulturmiljövården handlar om hur vår historia är, och kan bli, läsbar i miljön runt omkring oss. Spåren av historien är i dessa miljöer utmärkande tydliga och närvarande. Områdena ska spegla väsentliga delar Sveriges historia utifrån lokala perspektiv. Det är den statliga myndigheteten för kulturmiljövården, Riksantikvarieämbetet (RAÄ) som har ansvaret att peka ut områdena. Länsstyrelsen kan komma med förslag, och även föra en dialog med kommunerna samt ta fram underlag som beskriver områdena.

Till varje riksintresseområde finns en **värdebeskrivningstext** (Riksintressebeskrivning) som består av en **motivering** av anspråket där områdets landskaps-/kulturmiljötyp samt präglande kulturhistoriska utvecklingskeenden och verksamheter beskrivs. Värdebeskrivningstexten består även av en tillhörande **uttryckstext**, som beskriver miljöns läsbara uttryck såsom karaktärsbärande miljöer, anläggningar, byggnader och delmiljöer som återspeglar det som anges i motiveringen. I riksintressebeskrivningen anges även olika **miljötyper**, tagna ur en miljötypslista, som RAÄ har tagit fram. Det är den beslutade riksintressetexten som är styrande (laggrundande) i en eventuell prövning av anspråket.

Riksintressebeskrivningen ger en koncentrerad anvisning om landskapets riksintressanta kulturhistoriska karaktär och innehåll, och kan på olika sätt behöva kompletteras genom förtydligande underlag. Länsstyrelsen i Blekinge har tagit fram ett fördjupat **kunskapsunderlag** till varje område som innefattats av revideringen, för att öka förståelsen för de olika historiska sammanhangen som anspråken motiveras av. Underlaget innehåller inte en inventering över hela den bebyggda miljön med alla enskilda uttryck listade. Den pekar på strukturer, samband och t ex byggnadstraditioner som hänger samman med den riksintressanta historien. Kopplat till kunskapsunderlagen har Länsstyrelsen tagit fram en för varje område individuell lista, med rekommendationer i form av "**Att-Tänka-På-punkter**", som är tänkt att

verka som ett stöd och hjälpverktyg vid fysisk planering. Listan kan användas som utgångspunkt för att bedöma enskilda objekt eller delar av miljön. Punktlistan är i sig inget styrande dokument.

Tanken med riksintresseområden är att här ska särskild hänsyn tas till kulturmiljövärden när man planerar för utveckling. Om till exempel nya bostadsområden planläggs eller nya vägar dras fram, ska detta göras utan att de kulturhistoriska värdena som hör till riksintresset påtagligt skadas. Allra helst ska förändringar istället göra så att historien blir ännu tydligare. På så sätt kan de historiska värdena bidra i en planering för framtiden.

Följande är ett kunskapsunderlag för riksintresseområde **Bräkne-Hoby [K 9]** som syftar till att:

- 1) förmedla den historia som motiverar statens anspråk på riksintresseområde
- 2) lyfta fram och peka på de fysiska uttryck som förmedlar historien i området.
- 3) rekommendera olika aspekter att tänka på vid utveckling av området för att upprätthålla riksintressevärdena

Kunskapsunderlaget är tänkt att användas brett, dels av politiker och tjänstemän som planerar långsiktigt för områdets utveckling och dels även av handläggare på plan- och bygglovsavdelningar, som hjälp att identifiera vad i en miljö som bär på riksintressanta värden och varför den gör det.

Lagar som reglerar riksintressena

Bestämmelser om riksintresse finns i miljöbalken, plan- och bygglagen samt hushållningsförordningen. Bestämmelserna innebär att ett utpekad riksintresse inte får påtagligt skadas av anspråk på ändrad mark- eller vattenanvändning. Det övergripande målet med miljöbalken är att främja en hållbar utveckling.

Definitioner och förhållningssätt finns i miljöbalken. Områden som är av riksintresse för kulturmiljövården regleras i 3 kap. 6 § miljöbalken (1988:808). Regler för tillämpning finns i plan- och bygglagen. I 3 kap. 4 § PBL framgår att kommunen ska redovisa hur riksintressena ska tillgodoses i den kommunala planeringen.

Länsstyrelsen vill uppmärksamma på att riktlinjerna för riksintresseinstrumentet framhåller att även åtgärder *utanför* riksintressegränsen kan påverka värdena *innanför* gränsdragningen.

Myndigheternas ansvar

Hanteringen av riksintressen är en angelägenhet för både stat och kommun. Ansvarsfördelningen mellan de olika myndigheterna framgår av förordningen om hushållning med mark och vattenområden (SFS 1998:896). Enligt förordningen är det Riksantikvarieämbetet som bedömer om ett område är av riksintresse för kulturmiljövården enligt 3 kap. miljöbalken.

Områden av riksintresse pekas ut i en process där såväl statliga centrala myndigheter som länsstyrelser och kommuner är delaktiga. De utpekade riksintressena ska hanteras i kommunernas planering och i det arbetet är det länsstyrelsen som företräder de statliga intressena i dialog med kommunen.

Nationella mål för kulturmiljöarbetet

Länsstyrelsen arbete med kulturmiljö ska styras av de nationella målen för kulturmiljöarbetet. Dessa mål ska även inspirera och vägleda arbetet i kommuner och landsting. Arbetet med riksintresserevideringarna har skett i enlighet med de nationella målen, och tydliggör bland annat den mångfald av kulturmiljöer som riksintressena speglar. Kunskapsunderlagen som är framtagna till varje riksintresseområde är tänkta att visa de värden som finns i områdena och hur dessa kan bevaras, användas och utvecklas på bästa sätt. Med underlagen har Länsstyrelsen en förhoppning om att sprida kunskap om och få en ökad förståelse för kulturmiljöerna, samt att få fler att förstå värdet av att miljöerna tas till vara i samhällsutvecklingen.

De nationella målen är;

1. Ett hållbart samhälle med en mångfald av miljöer som bevaras, används och utvecklas.
2. Människors delaktighet i kulturmiljöarbetet och möjlighet att förstå och ta ansvar för kulturmiljön.
3. Ett inkluderande samhälle med kulturmiljön som gemensam källa till kunskap, bildning och upplevelser.
4. En helhetssyn på förvaltningen av landskapet som innebär att kulturmiljön tas tillvara i samhällsutvecklingen.

Nationella miljömål

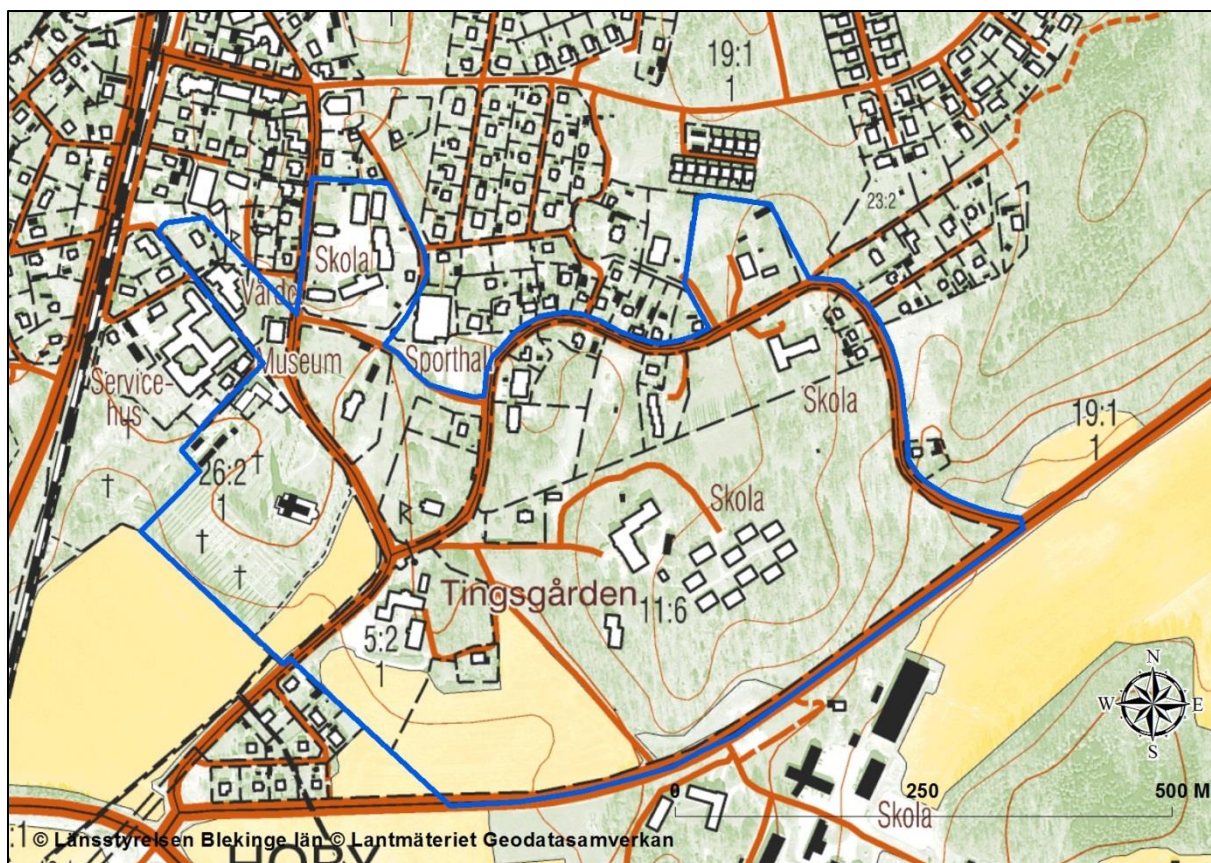
Miljömålen är den gemensamma plattformen för aktörer i det svenska miljöarbetet. De 16 målen som riksdagen beslutat ger en struktur för miljöarbetet som Sverige bedriver nationellt, inom EU och internationellt. Centrala myndigheter, länsstyrelser, kommuner och näringsliv har alla viktiga roller i arbetet med att genomföra åtgärder. Naturvårdsverket har det samordnade ansvaret för genomförandet.

Projektet med riksintresserevideringarna bidrar till att uppnå flera av de nationella miljömålen. I riksintresseområde Bräkne-Hoby berörs följande mål;

- [God bebyggd miljö](#)

BRÄKNE-HOBY SOM RIKSINTRESSE

I Bräkne-Hoby har åtminstone tre omständigheter haft stor påverkan på orten: tiden som förindustriell centralort, järnvägen och utbildningsväsendet. Tiden som förindustriell centralort, kommuncentrum och utbildningsväsende har lämnat fysiska uttryck i landskapet som gör historien möjlig att förstå. Järnvägen har haft en betydande inverkan på orten då den påverkat bebyggelsemönstret. Det finns dock ingen järnvägsstation kvar, vilket är anledning till att området inte anses kunna motiveras som riksintressant järnvägsmiljö då det inte anses uttrycka skeendet med önskvärd tydlighet. Bräkne-Hoby som *förindustriell centralort* och som *rural skolmiljö* anses dock riksintressant, vilket detta kunskapsunderlag syftar till att beskriva och motivera.

Figuren visar riksintressets avgränsning (blå markering).

ÖVRIGA LAGSKYDD FÖR KULTURMILJÖN INOM RIKSINTRESSET BRÄKNE-HOBY

Det finns en detaljplan från 1997 för de mer centrala delarna av Bräkne-Hoby med skyddsbestämmelser för en del av bebyggelsen. Området i detaljplanen omfattar skolområdet, delar av bostadsområdet öst om skolområdet, prästgården samt Hoby gård. Delar av bebyggelsen har märkts med skyddsbestämmelse q på grund av att området är klassat som riksintresse för kulturmiljövården. Lilla q står för "Värdefull byggnad och miljö vars karaktär ej får förvanskas". Skyddet innefattar således inte något rivningsskydd. Enligt planen handlar skyddet om "...att ta till vara på det tidstypiska utseendet...". Byggnaderna som märkts med q är Hoby gård, prästgårdens mangårds byggnad samt gårdens två uthus, skolbyggnaden från 1844, skolbyggnaden från 1936, båda skolbyggnaderna från 1956 samt en ny skolbyggnad.

Fornminnen i området samt kyrkan och dess kyrkogård är skyddade enligt kulturmiljölagen. Inga byggnadsminnen finns inom området.

RIKSINTRESSETS FÖRINDUSTRIELLA CENTRALORT

(INSTITUTIONSMILJÖ)

Förindustriell centralort syftar till en speciell ortstyp som innan industrialismen helt eller till stor del präglats av ämbetsmannagårdar och/eller institutioner. Denna typ av miljö sammanfaller ofta med *Sockencentrum* och ibland finns mer diffusa tecken på äldre centralitet, exempelvis i form av fornlämningar. Registrerade fornlämningar inom riksintresset Bräkne-Hoby är dock inte utmärkande många.

Bräkne-Hoby anses tillhöra denna typ av miljö på grund av sina välbevarade offentliga byggnader från 1700- och 1800-talen. Ett ledord är *Institutionsmiljö* då stor del av det riksintressanta området består av byggnader som haft institutionella funktioner. För en del av byggnaderna i denna miljö kan termen *Sockencentrum* appliceras.

Med *Sockencentrum* menas en närmiljö som successivt vuxit fram kring en sockenkyrka och prästgård. I idealfallet innefattas följande byggnader: kyrka, klockargård, prästgård, sockenstuga, fattigstuga, skolor, tiondebod, sockenmagasin och kyrkstallar.

Följande redovisar de uttryck som anses konkretisera och exemplifiera den riksintressanta *Förindustriella centralorten*.

SOCKENCENTRUM

Sockenkyrkan

Kyrkan kan beskrivas som sockencentrumets givna mittpunkt. Förutom dess religiösa funktion fungerade kyrkans område även som en profan samlingsplats för sockenborna. Det fanns dock föreställningar om att kyrkobyggnaden enbart skulle användas i religiöst syfte och därmed användes ofta en plats utanför kyrkporten eller på kyrkbacken för värdsliga angelägenheter. För sockenborna gällde närvaroplikt i kyrkan på söndagarna enligt lag och tills år 1858, då konventikelplakatet upphävdes, fick de inte heller delta i gudstjänster i andra kyrkor. Alla olika människor som tillhörde församlingen träffades här en gång i veckan och således var kyrkan sannerligen socknens mittpunkt.

Bräkne-Hoby kyrka är dock inte ortens mittpunkt i fysisk mening. Den kan ändock dominera synfältet, beroende på vilken riktning den ses ifrån, eftersom den ligger framför byn. Kyrkans placering ovan vägskalet gjorde att majoriteten av de människor som förr passerade orten såg den placerad ovan dem. Kyrkans placering i landskapet kan ses ur tre perspektiv: läget i terrängen, rumsligt inom socknen och i förhållande till övrig bebyggelse. Bräkne-Hobys kyrka ligger i terrängen är på avslutningen av en ås, vilket ger den viss höjd. Placeringen inom socknen väljs vanligen efter möjligheter för församlingsmedlemmar att nå kyrkan. Tillgången på mark kan avgjort vart kyrkan rumsligt har placerats i socknen. Vanligtvis ligger kyrkorna inte mitt i byn utan något avskilt med byggnader av andra funktioner inom ett sockencentrum såsom prästgård, klockargård och skola. Från Bräkne-Hobys kyrka kan majoriteten av resterande uttryck för sockencentrumet ses. Kyrkans läge bör förstås utifrån sin tid.

Bräkne-Hobys kyrka sedd från Ronnebyvägen.

Figuren är ett utsnitt av enskifteskartan för Hoby socken från 1810 som visar den medeltida kyrkans placering. Kyrkan är den helröda markerade figuren/byggnaden (Källa: Lantmäteriet historiska kartor).

Bräkne-Hobys kyrka är placerad på samma plats som en tidigare medeltida kyrka. Den medeltida kyrkan uppfördes antingen under 1100-talet eller tidigt 1200-tal. Omkring 1860 ansågs den medeltida kyrkan vara för liten och diskussion fördes mellan olika förslag på tillvägagångssätt. Ett av dessa förslag var att bygga en ny i Tararp och låta den medeltida kyrkan stå kvar. Det slutgiltiga beslutet blev dock att riva den gamla kyrkan och uppföra en ny på samma plats. Valet av kyrkans placering är således medeltida och valet av placering har omprövats under andra halvan av 1800-talet med samma beslut. Att det fanns ett förslag att bygga en ny kyrka i Tararp indikerar på ett befolkningsunderlag norr om Bräkne-Hoby stort nog för att splittra församlingen. Beslutet att låta kyrkan vara kvar i Bräkne-Hoby kan dock tolkas som att det visar ortens betydelse som centralort.

Valet av arkitekt till den nya kyrkan ska tolkas med viss försiktighet. Helgo Zettervall är en av Sveriges mest berömda arkitekter men 1863, då kyrkan ritades, var relativt tidigt i Zettervalls karriär och innan han var som mest berömd. Zettervall var ändå redan 1863 en erkänd kyrkoarkitekt. Valet av arkitekt avspeglar således en ambition av Bräkne-Hobys församling, men inte nödvändigtvis någon överdådig sådan. Den nya kyrkan invigdes 1872 som en treskeppig basilika med torn åt väst och kor åt öst. Byggnaden är förhållandevis stor och uppförd i nyromansk stil.

Sammanfattningsvis om kyrkan som uttryck kan följande betonas: den är sockencentrumets mittpunkt, den symboliserar socknens mötesplats, den visar olika epokers val av centrum, genom dess placering och utformning dominerar den synfältet från den gamla landsvägen, dess sammanhang bör ses ihop med resterande byggnader av sockencentrumet både ur visuellt och funktionellt perspektiv.

Prästgården

I de äldsta landskapslagarna står att prästen ska bo på kyrkobolet (prästgården). Denna lagbestämmelse har bibehållits ända in på 1900-talet. Biskopen fick inte inviga en kyrka om det inte fanns ett prästboställe. Kyrkan och prästgården är således nära förbundna med varandra. Prästerna innehade en särskild ställning i byn, då prästgårdarnas jord var skattebefriad. En annan skillnad mellan bonde och präst var att bönderna skulle hjälpa prästen att underhålla sin gård. Detta är vanligtvis ett argument för att prästgården speglar lokal byggnadsstil. Omfattningen av böndernas hjälp vid underhåll varierade dock mellan landskapen. I de före detta danska landskapen har en sådan skyldighet inte stadgats. Prästgårdens mark var brukad och prästen var en del av byalaget. Prästen följde byalagets bestämmelser och var, i det perspektivet, jämställd med bönderna. Prästen hade därmed en tryggad försörjning och skulle i gengäld se till att kyrkan kunde användas för sitt sakrala ändamål samt att alltid finnas tillgänglig för sockenborna.

I Hoby socken hade under 1300-talet en adelsman testamenterat herraväldet över ett antal gårdar till kyrkoherden och dennes efterträdare. Intäkterna skulle delas lika mellan kyrkan och kyrkoherden i Hoby. Detta visar att det fanns en prästgård i Hoby under 1300-talet samt att kyrkan var församlingens största jordägare. Därmed var denna prästgård åtminstone förhållandevis välbärgad. Sannolikt låg denna gård på samma plats som den nuvarande prästgården. Prästgårdens placering i direkt närhet till kyrkan är således ett arv från medeltiden. Ur samma dokument som testamenterade gårdarna beskrivs även att prosten i Hoby haft titeln kommissarie, vilket innebar att prosten varit ledare för den kyrkliga administrationen i länet under 1300-talet. Detta visar en viss tradition med Hoby som centralort med institutionell betydelse. Denna titel togs dock bort någon gång under 1400-talet.

Prästgårdarna fjärmade sig ofta från böndernas bostäder och sökte efter ideal hos ståndet ovan. Det var inte ovanligt att mangården och ladugårdar började placeras en bit från varandra under 1600-talet. Detta med adelns bebyggelsemönster som förebild. Under 1600-talet var det inte heller ovanligt att bostadshusen förlängdes. Tidigare hade prästernas bostadshus vanligtvis varit vanliga parstugor. Under senare halvan av 1700-talet uppfördes många nya prästgårdar och då var förlagan byggnadsritningar för överstar, majorer och överstelöjtnanter. Detta innebar en sexdelad plan. Mangårdsbyggnadens syfte var inte längre enbart nytta, utan den hade även ett estetiskt värde och en statusfunktion. Ibland anlades även trädgårdar runtomkring. Prästgårdarna blev alltmer lika små herrgårdar under 1700-talets slut och början av 1800-talet. Detta bör ses i relation med att kyrkoherdarnas status växte, exempelvis blev kyrkoherden ordförande för sockenstämman.

Den nuvarande prästgården i Bräkne-Hoby uppfördes 1752 och har byggts om och till ett antal gånger. Den är placerad mitt emot kyrkan, på andra sidan vägen. Det är inte osannolikt att bostaden uppfördes med en sexdelad plan efter tidens mode.

Byggnaden har ett brutet tak, vilket var vanligt under barocka stilideal. Byggnaden är utsmyckad med en klassisk tempelgavel som markerar huvudentrén. Allt detta visar en markering i status som tar fysiskt uttryck som visar på byggnadens före detta institutionella funktion som prästgård.

Även om många prästgårdar har prägel av högre ståndsmiljö är det få som har samma påkostade yttre som de egentliga herrgårdarna. De rika pastoraten var tidiga i dessa omvandlingar medan prästgårdar i mindre inkomstbringande socknar senare enbart fick anstrykningar av högre ståndsmiljö.

Bräkne-Hobys prästgårds mangårds fysiska uttryck kan uppskattas vara

någonstans i mitten av denna skala. Den tillhör inte de allra mest praktfulla, men inte heller de enklare.

Bräkne-Hobys prästgård.

Till prästgården har det funnits betydligt fler byggnader än vad numera finns på tomten. Utöver mangårdsbyggnaden finns två andra byggnader på tomten vars datering är okänd. De finns inte med på en karta från 1889 som relativt detaljerat visar andra byggnader på tomten. De två byggnaderna ska inte ses som ett exempel på tidigare anmärkta separering mellan mangård och ladugård.

Notera antalet och placeringar av byggnader på de båda kartorna. Den vänstra är ett utsnitt av en karta från 1889 (Källa: Lantmäteriet historiska kartor). Den högra är en nutida karta (Källa: Länsstyrelsens WebbGIS).

Prästrun hade även en nyckelroll i socknen, hon kunde anlitas som gudmor, var verksam för brudarna i prästgården före vigsel och rådfrågades vid sjukdomsfall. Prästgården kan ses som navet i samhället, som ett dåtidens kommunhus dit sockenborna kommit med olika angelägenheter. År 1910 trädde den ecklesiastiska boställsordningen i kraft, vilken innebar att prästen numera skulle ha lön i kontanter och att prästgården endast skulle bestå av ett bostadshus och någon ekonomibyggnad. Detta innebar slutet av mer än 600 år av ett system med präster som brukade jord och markerar prästgårdarnas övergång från naturhushållning till penninghushållning.

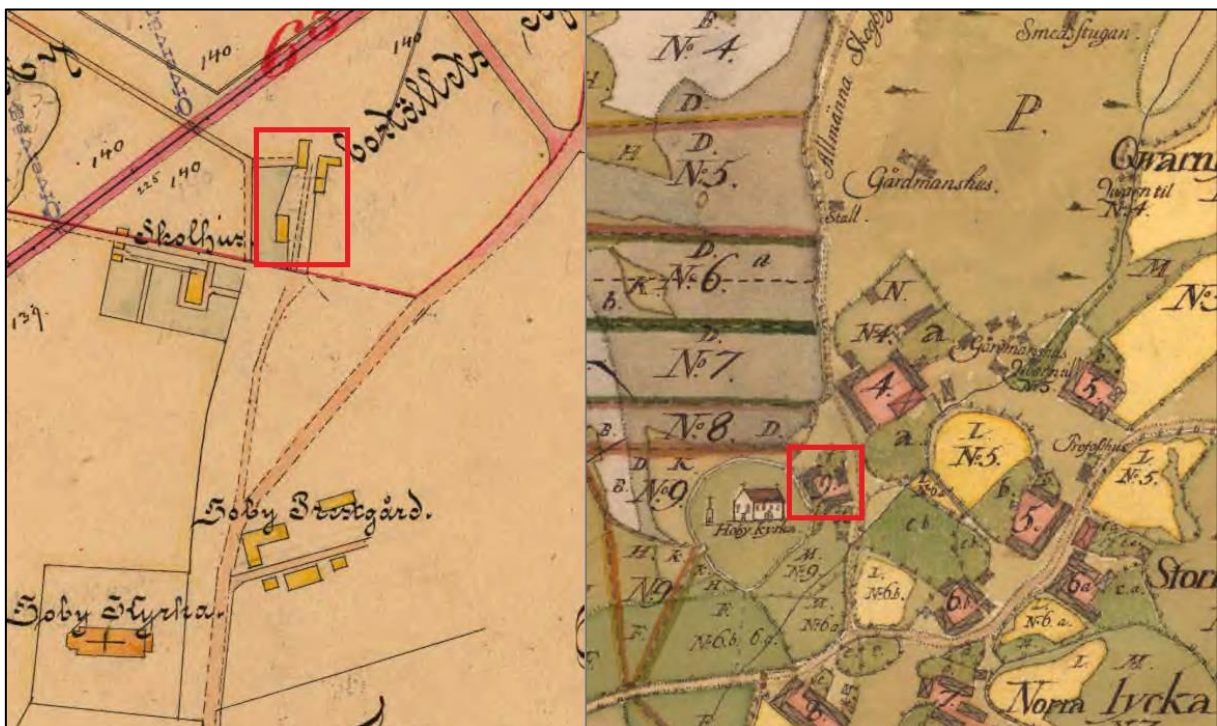
Sammanfattningsvis om prästgården som uttryck kan följande betonas: Prästgårdens placering har en mycket lång tradition (medeltida) vilket uttrycks i det visuella sambandet mellan prästgården och övriga uttryck i riksintresset (i synnerhet kyrkan), det finns funktionella samband med resten av sockencentrumet då prästgården varit navet i samhället, prästgården har en lång tradition som institution, den stora tomten visar att det funnits en gård på platsen (det har varit ett jordbruk), byggnadens tempelgavel, dess brutna tak och dess volym visar byggnadens ursprung som prästgård med ambition att urskiljas från bondgårdarna och uttrycka en högre ståndsmiljö.

Klockargården

Befattningen klockare förekom redan i landskapslagarna. I tjänsten ingick att ringa klockorna, hjälpa prästen, tjäna vid mässorna, sköta inventarierna med mera. Ett viktigt krav på klockaren var att denne kunde ta upp och leda sången. Detta eftersom orglar först blev vanligt förekommande långt in på 1700-talet. Enligt klockarlagen från 1400-talet ska socknen hålla klockaren med tre byggnader, däribland "sochnastuga". "Sochnastuga" innebar att klockarbostället inte enbart användes som bostad för klockaren utan även för socknens andra behov. Dessa behov kunde variera beroende på socknen men det var vanligt att sockenstugan och klockarbostaden var samma byggnad. Klockaren hade enligt lagen två byggnader till vilket innebär en avsaknad av ekonomibyggnader. Denna avsaknad kan tolkas som om det aldrig varit meningen att klockaren skulle bedriva ett fullskaligt jordbruk. Många socknar

hade inga klockarhemman. Sysslan kunde överlåtas till någon som redan brukade ett hemman eller också fick klockaren vara inneboende på lämplig gård. Somliga församlingar saknade klockare på grund av ekonomi. I Lunds stift (i vilket Blekinge ingår) hade klockarämbetet högre status än övriga landet vilket tog sig fysiska uttryck på klockargårdarna. Klockare i Lunds stift fungerade mer som komminister än klockare. Efter reformationen fick klockaren dock andra uppgifter vilket höjde klockarens status i resten av landet. I kyrkolagen från 1686 står det att klockaren ska vara boklärd och ska kunna sjunga och skriva så att han kan undervisa församlingens ungdom. Skolgången var dock inte obligatorisk och den var inte heller gratis. De föräldrar som skickade sina barn till klockargården för undervisning var sannolikt enbart de tämligen välbeställda. Klockarens kompetensområde utvidgades under senare delen av 1700-talet till att inkludera sjukvård, däribland åderlätning och senare under 1800-talet vaccinator. När orgeln blev allmänt förekommande i kyrkorna förenades klockartjänsten med organisten. Efter folkskolereformen 1842 tilläts klockartjänsten och tjänsten som folkskollärare läggas ihop. Men redan innan folkskolereformen, 1842, hade Bräkne-Hobys sockenstämma antagit förslaget att klockaren skulle ha insyn i undervisningen. År 1950 upphörde klockarinstitutionen.

Komministrar (slags hjälppräst) var ovanligt i de forna danska landskapen. Istället kan klockarnas tjänst i viss utsträckning jämföras med komministrarnas tjänst. Följden innebar att klockargårdarna kunde bli relativt välbeställda. Det fanns således stora variationer i landet gällande klockarens status och inkomst. Vanligtvis byggdes klockargården vid kyrkan, antingen på prästgårdens eller på kyrkans mark. I Bräkne-Hoby låg klockargården framför kyrkan, mot vägen. På en karta över laga delning från 1757 syns tre stycken byggnader och från enskiftet år 1810 syns endast två byggnader. Dessa två byggnader är annorlunda placerade än de från 1757, dock på samma tomt. 1757 har klockargården en del mark och efter enskiftet har klockargården fått den mark som idag utgör centrala Bräkne-Hoby.

Figuren visar utsnitt ur två kartor med rödmärkade områden som pekar ut klockargårdens placering. År 1889 visas till vänster och 1757 till höger. Jämför med kyrkans lokalisering som är densamma för båda kartor (Källa: Lantmäteriet historiska kartor)

Klockargårdens byggnader vid kyrkan revs eller förstördes på annat vis under 1800-talet. En möjlig förklaring till detta kan ha varit att det inte fanns plats för behövliga ekonomibyggnader vid gårdens placering framför kyrkan. En annan förklaring kan vara att gården flyttade närmare sin tilldelade mark efter enskiftet. En karta över järnvägen från 1889 visar klockargårdens nya lokalisering, vilket är klockargården flyttades är okänt. Kartan visar att klockargården hade relativt mycket mark och både

själva gården och klockarbostaden syns. Numera finns inte gårdsbyggnaderna kvar och området är relativt tätt bebyggt av villor och vårdinrättningar. I och med att den enda kvarvarande byggnaden från klockargården omringats av nybyggd bebyggelse, går det ej att utifrån miljön utläsa att det varit en gård som bedrivit jordbruk samt att marken omkring tillhört gården. Det går inte heller att läsa funktionen för mangårdsbyggnaden som klockarbostad.

Sammanfattningsvis är klockargården som uttryck för riksintresset enbart intressant i med dess funktionella samband med de övriga uttrycken. Detta då byggnadens ursprung och funktion, i princip, är oläsbar. Det finns inga visuella samband med resten av

sockencentrumet. Ändock är klockargården ett av riksintressets uttryck då klockarinstitutet utgör en viktig del av förståelsen av ett sockencentrum i sin helhet.

Klockargårdens mangårdsbyggnad.

Sockenmagasin

Pådrivet av kronan blev sockenmagasinen ett nytt fenomen under 1700-talet. Tanken med sockenmagasinen var att var socknen skulle samla spannmål i ett specifikt magasin så att sockenborna skulle ha tillgång till brödsäd och utsäde vid nödår. Idén med magasinerna som nödhjälp förverkligades inte riktigt som det var tänkt. Istället fungerade magasinerna som en del av socknarnas utlåningsverksamhet. Tidigare hade kyrkkassan fungerat som en mindre bank, men sockenmagasinen möjliggjorde ett sätt att under gemensamma former bedriva låneverksamhet i större skala. Sockenmagasinens betydelse för socknarnas ekonomi är inte helt klarlagt. Deras korta livslängd kan förklaras i att naturhushållningen förändrades till en penningekonomi. Bräkne-Hoby inrättade ett sockenmagasin omkring 1823. Räntan ska delvis ha används för att täcka fattigvårdutgifterna. Magasinet har även används till att betala ut löner, bland annat till skollärare.

1879 ansågs magasinet ha spelat ut sin roll och spannmålet såldes. Byggnaden som hade varit spannmålsmagasin byggdes om till att innehålla lärosalar omkring 1878. Byggnaden är i två våningar med en yttre skelettkonstruktion (eventuellt knutlådor) med locklistpanel emellan. Den är rödmålad och har tegeltäckt sadeltak. Det är oklart om byggnaden uppfördes som sockenmagasin eller om det haft en tidigare funktion. Därmed är det även oklart om byggnaden hade så många och stora fönster från början eller om de togs upp i samband

Sockenmagasinet blev skolbyggnad under senare delen av 1800-talet.

med dess nya funktion som skola. Skolor har behov av så stora fönster medan magasin inte har det, därmed är det inte osannolikt att de tagits upp i samband med att huset brukades som skola.

Sammanfattningsvis så utgör sockenmagasinet en del av sockencentrumet. Vidare finns det ett visuellt samspel mellan sockenmagasinet och tre av de andra uttrycken för sockencentrumet: kyrkan,

prästgården och skolhuset. I och med att räntan från magasinet använts för fattigvården är magasinet i mindre grad ett uttryck för fattigvården. Byggnaden visar således många aspekter från sockencentrumet: magasin, skola och fattigvård.

Skolhus

Innan folkskolestadgan antogs 1842 hade befolkningen undervisats med kyrkans hemundervisning. Denna undervisning hade sina rötter i lutherdomen med tankar om att varje kristen individ skulle kunna tyda Guds ord. Läskunnigheten kontrollerades med husförhören och konfirmationsläsningen kan ses som en slags examen. Ansvar för denna undervisning hade prästen och klockaren. Denna undervisning kunde skett på klockargården eller i sockenstugan. Utöver denna religiösa undervisning fanns så kallade donationsskolor, vilket innebar att någon välbärgad person upplät skola med lärare. I och med skolreformen startade skolbyggandet men det var inte alltid dessa skolor lokaliserades till kyrkbyn, utan i ibland placerades de i de folkrikaste delarna av församlingen. Detta kunde leda till nya centrumbildningar då de nyuppförda skolorna kunde fungera som samlingsplatser.

I landet rådde olika traditioner och inställningar till undervisningen innan skolreformen, vilket kan ses i en förteckning från 1814 som anger hur många församlingar i de olika stiftet som hade ordnad undervisning. Lunds stift hade högst andel med 92 % medan andra exempel är Göteborg stift som hade 19 % och Linköping stift som hade 23 %. I dessa siffror ingår dock både fasta skolor såväl som tillgång till undervisning via klockare och dylikt. I de forna danska landskapen hade klockaren en mer framträdande roll än i övriga landet, eftersom Danmark redan under 1500-talet fastslagit klockarens undervisningsplikt. Detta är en möjlig förklaring till att Lund stift hade en så hög procentsats i förhållande till andra stift.

Anledningen till att folkundervisningen institutionaliserades i regelrätta skolor är omdebatterad. Vanligtvis betonas följande tre huvudmotiv. Det första motivet är att samhället förändrades tekniskt och därför fanns det ett ökande kunskapsbehov. Det andra motivet är befolkningsökningen och proletariseringen av landet, som skedde i samband med den agrara revolutionen. Skolan skulle enligt det andra motivet vara lösningen för att komma tillrätta med problemen med fattigdomen på landsbygden. Enligt detta perspektiv är utbildningen även en manipulering för social och politisk kontroll. Det tredje motivet har utgångspunkt i politiska termer. Utbildningen menas vara i statens och nationsbyggandets syfte. Utbildningen skulle fostra barnen till goda medborgare gentemot nationen.

I Bräkne-Hoby har det funnits lärare anställda åtminstone sedan 1820-talet. Då fanns det dock ingen skolbyggnad. 1842 års skolreform innebar en slags skolplikt och att undervisningen skulle inkludera fler ämnen än kristendom. Reformen fastslår även att det bör finnas en fast skola. För de flesta socknar tog det lång tid innan en fast skolinrättning byggdes. Typritningar för skolhus publicerades mellan

1865 och 1878 med syftet att påverka de socknar som ännu inte hade byggt skolhus. Detta skiljer ofta skolhuset som byggnad från andra av sockencentrumets byggnader. Genom mönsterritningarna finns en föreställning om hur ett skolhus på landet ska se ut och därmed är byggnaderna ofta enkla att identifiera. Detta gäller dock inte Bräkne-Hoby eftersom det uppfördes av en timmerman innan mönsterritningarnas tid.

Bräkne-Hoby vars skola stod färdig 1844. Skolan byggdes i korsvirkesteknik och har haft revetering som numera tagits bort. Det är oklart om reveteringen hör till byggnadens ursprungskick eller ej.

Skolhuset har tegeltäckt sadeltak och byggnaden är vid jämförelser med äldre foton tämligen lik sin ursprungliga utformning. Byggnaden innehöll lärarbostad fram tills slutet av 1800-talet, då mindre

1844 års skola.

rum vid skolans gavlar byggdes till. Ursprungligen stod skolan i närheten av klockargården men flyttades under tidigt 1960-tal till nuvarande plats där det uppförts ett flertal skolbyggnader.

Figuren visar skolhusets ursprungs lokalisering på en karta från 1928. (Källa: Lantmäteriet Historiska kartor)

Sammanfattningsvis om skolhuset som uttryck för sockencentrumet kan följande betonas: den symboliserar en samhällsförändring, trots dess fysiska förändringar och dess flytt går byggnadens ursprung och funktion att läsa, i och med att Bräkne-Hoby så snart efter skolreformen byggde skolan är byggnaden inte bygd efter mer allmängiltiga mönstertitningar. Byggnaden har ett visst visuellt samband med sockencentrumet, men ett tydligare samband med resterande skolbyggnader i området.

Uttryck som saknas för idealfallet av ett sockencentrum (enligt Riksantikvarieämbetets miljötypslista)

Följande stycke är endast avsett att förmedla en historisk dimension av hur ett sockencentrum kan ha varit uppbyggt. Uttrycken som är beskrivna här ska *inte* ses som en del av riksintresseanspråket Bräkne-Hoby [K 9], då de inte finns representerade i området.

Sockenstugan kan definieras som en mötesplats för allmänna sammankomster som sockenstämmor. Det var inte ovanligt att socknens politiska, ekonomiska och administrera liv utgick från denna byggnad. Dessa sammankomster kan ha hållits på annan plats så som klockargården, sakristian eller annan alternativ mötesplats. Socknar i de forna danska landskapen verkar inte haft samma tradition att hålla sockenstämmor som resten av landet. Socknarna inom Lunds stift byggde skolhus tidigare än övriga delar av landet och det var vanligt att sockenstämman och skolverksamheten delade på byggnaden. Det verkar ej finnas någon sockenstuga i Bräkne-Hoby och det är oklart om det har gjort det. Om det inte gjort det har det med all sannolikhet förts sockenstämmor i någon annan byggnad i socknen. Det är inte osannolikt att sockenstämman förts i något av de fysiska, befintliga uttrycken för sockencentrumet.

Tiondebod, tiondelada eller kyrkohärbren var ett förrådshus vid kyrkan där delen av tiondet som inte gick till prästen förvarades. Tiondet var en skatt som delades mellan prästen och efter reformationen även till kronan. Det fanns ett magasin vid prästgården och ett vid kyrkan, detta textavsnitt syftar på det senare. Hur tiondet skulle betalas varierade mycket mellan socknarna och det är sannolikt att alla inte hade behov av byggnaden. Tionde bodarnas historia slutar där sockenmagasinens börjar. Därför

användes ofta tionde bodar som sockenmagasin, åtminstone inledningsvis. Det är oklart om Hoby socken haft tionde bod.

Fattigstuga var den byggnad, förutom prästgården och kyrkan, som haft de tydligaste instruktionerna om att den måste byggas. Det är dock vanligt att de är rivna. En del socknar upplät backstugor eller sockenstugan åt fattiga. Det är oklart om Hoby socken haft en fattigstuga eller hur fattigvården i stort har hanterats. I med att socknen saknar en fattigstuga och att räntan från sockenmagasinet ska ha använts till fattigvården är sockenmagasinet till del ett uttryck för socknens fattigvård.

Kyrkstallar var de stallar som uppfördes runt kyrkan så hästarna hade någonstans att stå under gudstjänsten. Stallarna uppfördes och sköttes av var gård och resultatet varierade efter förmåga. Det är oklart om Hoby socken haft kyrkstallar.

Sammanfattningsvis om sockencentrumet

När järnvägen drogs förbi Bräkne-Hoby i slutet av 1800-talet förlades den strax norr om det gamla sockencentrumet. Detta är sannolikt anledningen till att ortens centrum har förskjutits bort från det förindustriella sockencentrumet. Nyare bebyggelse har mestadels placerats utanför sockencentrumet. Järnvägen kan således vara anledningen till att strukturen som sockencentrumet fortfarande är läsbar. Tack vare att kyrkogården och prästgårdens tomt är öppna skapas ett visuellt samband. Det tydligaste sambandet är mellan kyrka och prästgård, utifrån vilka sockencentrumet växt. Det är möjligt att se fyra av sockencentrumets uttryck samtidigt: kyrkan, prästgården, sockenmagasinet och skolan. Detta gör det möjligt att förstå deras sammanhang. Det visuella sambandet är viktigt eftersom byggnaderna haft funktionella samband med varandra.

Skolan har visserligen flyttats men tack vare det visuella sambandet med andra av sockencentrumets uttryck är det möjligt att förstå dess sammanhang. Klockargården har förlorat sitt sammanhang och ligger som fristående villa med nyare bebyggelse på dess forna marker. I med att riksintressets område omfattar klockargården har en vårdcentral hamnat inom riksintressets gränser. Vårdcentralen är dock inte ett uttryck för riksintresset. Varje byggnad av sockencentrumet är viktigt för att förstå dess helhet, tillsammans de bildar en möjlighet att förstå hur orten har växt. Samtliga byggnader som listats under rubriken sockencentrum har haft institutionella funktioner vilket är ett uttryck för Bräkne-Hoby som förindustriell centralort.

ÖVRIGA UTTRYCK - FÖRINDUSTRIELL CENTRALORT

Gästgivargården

Gästgiverier var de inrättningar som skulle erbjuda resande mat och inkvartering. De skulle även ha stallar för att kunna erbjuda byten av hästar. Hästarna som användes var böndernas. Tanken att upprätta ett lagstadgat krav på tillgång till mat och logi längs vägarna, är medeltida. Under 1500- och 1600-talen utvecklades regelverket till att kräva fler gästgiverier samt att de skulle förekomma tätare längs med landsvägarna. I 1649 gästgiveriförordning infördes kravet att gästgiverier och hästskjutsar skulle förekomma med max två miles (1649 års definition av mil är något längre än vad vi idag kallar för mil) avstånd från varandra. Det var först med 1649 års förordning systemet efterlevdes på allvar i riket. Vanligtvis fanns inte några särskilda gästgiverier, utan mat och logi erbjöds i gästgivarnas egna stugor. 1734 års gästgiveriförordning krävde dock att gästgiverierna skulle ha måltidslokal, gästrum och stall. 1878 befriades bönderna från det mesta av skjutsningsplikten och 1911 försvann den helt. 1933 togs gästgiveriförordningen bort. Nya uppfinningar som ångbåten och i synnerhet järnvägen, minskade behovet av gästgiverier.

Under 1700-talet anlades gästgivargården i Hoby vid den allmänna landsvägen. Gästgiveriet i Hoby brann ner i slutet av 1700-talet men en ny byggnad uppfördes på samma plats. Placeringen av gästgiveriet en bit från kyrkan kan ha varit ett genomtänkt val, då gästgiveriets bullriga verksamhet inte skulle ha inverkan på kyrkomiljön. Skifteskartor visar att större arealer mark har tillhört gården och därmed har gästgivarna troligtvis varit jordbrukare. På historiska kartor är Hobys gästgiveri skrivet med samma siffra som Hoby gård och de två gårdarna redovisas tillsammans i

ägobeskrivningar från 1700- och 1800-talet. Anledningen till detta är okänd men en gissning är att Hoby gård har ägt gästgivargården men arrenderat ut den.

Gästgiveriet vid den allmänna landsvägen.

Byggnaden har sannolikt blivit ombyggt ett flertal gånger sedan den byggdes. Idag har den ett tegeltäckt, brutet sadeltak och väggarna är täckta av liggande panel. Det mest betydande med gästgiveriet som uttryck för riksintresset är att det exemplifierar en självklar institution längs vägarna under 1700- och 1800-talen. Gästgiveriets placering nära vägen avviker från hur resten av gårdarna var placerade. De andra gårdarna hade sina ekonomibyggnader mot vägen och mangårdsbyggnaderna mer avsidet. Gästgiveriets placering vid landsvägen och det visuella sambandet mellan byggnad och väg har en betydelse för att förstå byggnadens före detta funktion.

Hoby gård

Namnet Hoby (Hughby/Huby) omnämns redan kring år 1300 som ett av landskapets kongelever (slags kunglig förvaltningsgård) i Valdemar II jordebok.

Hoby gård är den gården som redovisas med samma siffra som gästgiveriet. De två gårdarna redovisas även tillsammans i ägobeskrivningar från 1700- och 1800-talen.

Ägarförhållandena kring detta är oklart. Gården är utritad på kartor från 1700-talets mitt respektive tidigt 1800-tal. Mangårdsbyggnaden som numera ligger på platsen är från mitten av 1800-talet och är den enda byggnaden som finns kvar av gården. Byggnaden

utmärker sig med nyklassicistisk utsmyckning och revetering, över en stomme av sten och trä. Byggnadens volym är stor och den ligger på en kulle ovanför vägskälet, vilket gör att den utmärker sig visuellt. Gården har haft olika ägare, däribland en häradshövding, gästgivaren och Thornska skolans stiftelse. Denna gård har inte haft någon uppenbar institutionell funktion likt de andra utpekade uttrycken för riksintresset, men dess ägare (exempelvis gästgivare och häradshövding) visar

Hoby gård.

byggnadens historiska betydelse. Genom de forna ägarna blir kopplingen till de övriga uttrycken tydlig.

Tingshuset

Tingshusen är en viktig byggnadsgrupp för samhället. De kan spegla arkitekturens, såväl som samhällets, förändringar. I princip varje härad hade ett eget tingshus under 1700- och 1800- talen. Detta eftersom det år 1734 infördes en lag som föreskrev att var härad skulle uppföra ett tingshus. Det är vanligt att tingshusen från denna period utformades med traditionell salsplan och en del av dem fick separata byggnader, placerade som flygelbyggnader till en herrgård. Ofta utgör dessa byggnader betydelsefulla inslag i landskapet.

1781 brann Bräkne härads tingshus i Hoby ned. Medan orten stod utan tingshus hölls tingen istället i gästgivargården. Invånarna fattade beslutet att bygga ett nytt tingshus i sten och lämnade in ritningar och räkenskaper till överintendentensämbetet. Dessa ritningar användes dock aldrig i Bräkne-Hoby men Listers härad använde dem för sitt tingshus i Norje. År 1803 godkändes nya ritningar men dessa föreställde en byggnad av trä. Byggnaden uppfördes något år efter godkännandet.

Den ursprungliga byggnadskroppen består av en våning samt inredd vind. Taket är ett tegeltäckt mansardtak. Byggnadens träväggar har reveterats med gul puts och vita listverk. Huvudentrén finns i ett framskjutande mittparti vilket har hörnkedjor, gesims med tandsnittsfris, joniska kolonner och segmentbågeformad fronton. Hela mittpartiet saknas på ritningarna.

Tingshusets ursprungliga byggnad. Till vänster skimtar flygelbyggnaden och till höger tillbyggnaden.

Under 1920-talet gjordes en större tillbyggnad åt sydväst. Tillbyggnadens höjd varierar mellan en och en och en halv våning och fasaden är i puts med samma färger som huvudbyggnaden. Taket på tillbyggnaden är i falsad plåt och kröns av en takryttare. Det är möjligt att den ursprungliga byggnaden förändrades omfattande i samband med tillbyggnadens tillkomst.

Utifrån historiska kartor från år 1810 respektive år 1841 syns två byggnader som utformats som två fristående flyglar till huvudbyggnaden. En karta från år 1916 visar att den västra av dem rivits. Dessa flygelbyggnader uppfördes sannolikt samtida med huvudbyggnaden. Bräkne-Hoby var tingsplats fram till år 1950.

Sammanfattningsvis är institutionen ett mycket tydligt uttryck för den förindustriella centralorten. Tingshuset visar att Bräkne-Hoby har varit en central punkt i laglig mening för Bräkne härad. Byggnadens förhållandevis stora arkitektoniska detaljrikedom uttrycker dess betydelse.

Kommunhuset

De borgerliga kommunerna bildades genom kommunalförordningen 1863. Till grund för kommunindelningen låg socknarna vilket gjorde att kommunerna blev små och många, cirka 2500 stycken i landet. Under 1800-talets slut var Blekinge uppdelat i 39 kommuner. 1900-talets kommunala utveckling och reformer har satt många spår i den fysiska miljön. Ökad kommunal administration innebar byggnation runt om i landets alla kommuncentrum. Under 1800-talet och början av 1900-talet byggdes monumentala stads- och kommunhus som skulle inrymma den kommunala förvaltningen. De hade ofta en central placering nära kyrkan och en påkostad arkitektur som skulle framhävas i dess omgivning.

Hoby kommun, som hade funnits sedan kommunalförordningen 1863, ändrade 1952 namn till Bräkne-Hoby kommun. Kommunen fanns fram till 1967 då den uppgick i Ronneby stad. De kommunala sammanträdena hölls från omkring sekelskiftet 1900 i den byggnad som idag är museum.

Kommunhuset i Bräkne-Hoby byggdes 1910. Det uppfördes i en tidstypisk jugendinfluerad stil. Huset har en livfull fasad och fullmäktigesalens placering blir tydlig genom de höga fönstren. Vid sidan om den kommunala verksamheten inrymdes här även sparbank och telegrafstation. Idag finns biblioteket i huset.

Kommunhuset i Bräkne-Hoby, uppfört 1910.

Sammanfattningsvis är kommunhuset ett uttryck för ortens framväxt till kommuncentrum och visar 1800- och 1900-talens svenska administrativa gränser och indelningar. Kommunhuset bidrar till upplevelsen och förståelsen av kulturhistorien i riksintresseområdet.

Vägsträckningen och vägskälet

Behovet av vägnät uppstod redan då människans boplatser blev fasta. De första vägarnas funktion var att binda samman byarna, vilket innebär att vägsträckningarna styrdes av byarnas lokalisering. Då samhället blev alltmer organiserat efter 1000-talet ökade behovet av utvecklade vägsystem.

Den gamla kustlandsvägen är en av de mer betydelsefulla och äldre lederna i länet. Den var orienterad i öst-västlig riktning. Fornminnen visar att vägen gick genom centralbygderna, i synnerhet mellan Bräkne-Hoby och Ronneby är fornlämningarna påtagligt många längs med vägen. Denna väg gick något söder om Hoby. Den danska kungen Christian IV lät under 1640-talet dra om kustlandsvägen. Efter denna omdaning gick kustlandsvägen genom Hoby. Vägen är utritad på en karta över Hoby från 1757 och visar en öst-västlig väg med benämningen ”Allmänna landsvägen imellan Carlshamn och Carlscrona”. Delen av vägen som går genom riksintresset har samma vägsträckning som dagens väg.

Figuren visar kustlandsvägen vid en laga delning år 1757. (Källa: Lantmäteriet historiska kartor)

Figuren visar vägen idag. Notera likheterna. Kartan från 1757 är dock ritad i något annorlunda vinkel. (Källa: Länsstyrelsens WebbGIS).

Redan under 1670-talet benämndes Blekinge som indelat i tre områden: skogsbygden, mellanbygden och strandbygden. De två senare utgörs av dalbygdens landskap. Kartan från år 1757 visar en nord-sydlig väg med benämningen ”Allmänna skogsbygdsvägen”. Från södra skogsbygden och i norra delar av dalbygden såldes ved via hamnarna. Detta var av vikt då skogen var inkomstbringande för inköp av säd. De 48 sågar som fanns i Bräkne härads skogsbygd omkring sekelskiftet 1700-1800 vittnar om betydelsen av träexporten. Detta indikerar även starkt på att vägen genom Bräkne-Hoby använts för transport av trä. De nord-sydliga vägarna genom Blekinge förband även landskapet med Småland. Förutom trä har småländsk myrsmalm transporterats på de nord-sydliga vägarna i länet. Att myrsmalm har transporterats via denna väg ter sig dock osannolikt eftersom en nord-sydlig förbindelse med Småland och den närliggande staden Ronneby, funnits sedan medeltiden. Ronneby hade fram till år

1680 stadsprivilegier, vilket gav staden rätt till handel. Transport för export av trä ter sig dock sannolikt som en av de viktiga funktionerna, för den nord-sydliga vägen genom Bräkne-Hoby.

Vägskälet som uppstår där de två vägarna korsas är ett uttryck för riksintresset eftersom det symboliserar Bräkne-Hoby som förindustriell centralort. Där vägarna korsas bildas en mötesplats och vägskälet har således en slags naturlig centralitet.

Ett ytterligare uttryck för riksintresset är vägsträckningarna. I synnerhet är den öst-västliga vägsträckningen intressant eftersom den sannolikt är densamma som formades under 1640-talet. Ortens institutioner är belägna omkring dessa vägar och dess vägsäl.

Vägskälet. Den nord-sydliga vägen till vänster och den öst-västliga till höger

Mellan tingshuset och skolan är vägen belagd av smågatsten. Detta och liknande arbeten utfördes på landsbygden under mellankrigstiden. Stenen sattes för hand i sju meters bredd. För att detta skulle vara genomförbart var förutsättningar som god tillgång på arbetskraft samt billigt material nödvändiga. Arbetskraft fanns det gott om under mellankrigstidens krisår. Det uppstod dock problem med vägarna, då de blev hala vid regn samt att underhållet krävde mycket arbete. Efter andra världskriget hade tillgången på arbetskraft blivit mindre, vilket var en av anledningarna till att vägar inte längre stensattes. Asfalten blev norm och de allra flesta stensatta vägarna fick ny beläggning. Det finns numera inte många av stensatta vägar kvar. Detta gör den stenbelagda vägen i Bräkne-Hoby kulturhistoriskt intressant. Vägbeläggningen utgör dock inte ett uttryck för riksintresset eftersom det inte faller inom ramen för motiveringen.

Sammanfattningsvis om uttrycken för riksintresset som förindustriell centralort

Dessa, utöver sockencentrumet, övriga uttryck bidrar samtliga till att betona ett förindustriellt centrum. Sockencentrumet, kommuncentrumet och de övriga uttrycken för den förindustriella centralorten har tydliga samband. Detta i både visuell och funktionell mening. Dessa övriga uttryck för den förindustriella centralorten förmedlar tillsammans med uttrycken för sockencentrumet Bräkne-Hobys historia som centralort.

Vägbeläggningen på den nord-sydliga vägen.

Riksintresset har en tidig centralitet genom en omnämning av kunglig förvaltning i Hoby redan på 1300-talet. Av de övriga uttrycken är tingshuset den institution som i synnerhet gestaltar begreppet centralitet. Det bör dock återigen betonas att det är uttrycken som grupp som utgör riksintresset, tillsammans de bildar en miljö som kan förmedla en historia som centralort. I de flesta fall finns det visuella samband mellan uttrycken, vilket stärker miljön som en helhet. De funktionella sambanden finns i att uttrycken tillsammans möjliggör att det går att utläsa Bräkne-Hobys funktion som centralort.

RIKSINTRESSETS RURALA SKOLMILJÖ (INSTITUTIONSMILJÖ)

Med *rural skolmiljö* menas en speciell miljö som präglas av institutionella uttryck för skolväsendets verksamheter. Miljötypen kan i flera avseenden visa utbildningsväsendets utveckling. Betoningen på rural är en distinktion som gjorts då utbildningsväsendet tagit sig olika uttryck på landsbygden kontra i staden.

Bräkne-Hoby anses tillhöra denna typ av miljö eftersom orten har fysiska uttryck för folkskola, folkhögskola och lanthushållsskola. Dessa välbevarade offentliga byggnader är från 1800- och 1900-talen. Tillsammans visar de ett urval av rurala skolmiljöer och visar olika skeenden av skolväsendet. Ett ledord är *Institutionsmiljö* eftersom skolmiljöerna har, respektive har haft, institutionella funktioner.

Följande redovisar de uttryck som konkretiserar och exemplifierar den riksintressanta historien i den *rurala skolmiljön*.

Folkskolan

Bräkne-Hobys första folkskola har tidigare beskrivits i detta underlag. Några av de sammanfattande punkterna kopplar således an till material om skolan som presenterats tidigare i underlaget. Anledningen till att betona Bräkne-Hobys folkskola som rural är dels att den första folkskolan utgör en del av sockencentrumet och dels att landsbygdens och stadens folkskolor skiljer sig åt i fysiska uttryck. Städernas folkskolor byggdes i regel monumentalt och palatsliknande, till skillnad från landsbygdens mindre byggnader. Vidare i detta textavsnitt beskrivs Bräkne-Hobys skola och folkskolans utveckling efter folkskolereformen. Detta ur både nationellt och lokal perspektiv.

Folkskolereformen, 1842, medförde en ny barnkultur som utvecklades genom skolan. Barnen utmärks nu tydligare i historien gentemot de vuxna. Särskilda skolhus för barn byggs och lärare utbildas. En ny typ av disciplin tog vid i klassrummet, vilket bland annat tog sig uttryck i en tidlig och rumslig kontroll genom scheman, skolklockor och tågande i ordnade led.

I folkskolereformen bestämdes att lärarna måste ha avlagt lärarexamen. Reformen fastställde även lärarnas lön. Samma år som folkskolereformen infördes inrättades en skolstyrelse i Bräkne-Hoby. Denna skolstyrelse beslutade att skollärarna inte kunde vara färre än fem då det fanns 1158 barn som skulle undervisas. På grund av ekonomin verkar det dock blivit färre och utöver en lärare var resten av socknens lärare ambulerande.

1856-58 års riksdag bedömde att folkskolan höll på att bli ett misslyckande. En ny plan formades vilket innebar småskolans genomslag. Småskolesystemet innebar att undervisningen inte nödvändigtvis behövde egna skolhus. Undervisningen kunde istället ske i enklare lokaler som fanns närmare barnen. Detta system krävde inte heller utbildade lärare. Läraren skulle nu vara billig, lokal från allmogens led och på så vis skulle legitimitet vinnas för skolväsendet. Detta innebar att kvinnorna fick tillträde som lärare då de utgjorde den billigaste arbetskraften och således övertog de undervisningen i småskolan. Detta var ett aktivt val av staten, dess representanter ville göra yrket kvinnligt med hänsyn till ekonomi. Så småningom utvecklades småskolan och folkskolan till två slags skolstadier. Småskolan blev till för yngre barns första inläring, vilket underlättade undervisningen på folkskolan. Detta gav också två olika lärarkårer.

1844 års skola var inledningsvis den enda i Hoby socken men efter 1850-talet och framåt tillkom skolor runt om i socknen. Tidigare hade undervisningen i socknen delvis utförts i hyrda lokaler. Vid sekelskiftet var samtliga skolor i socknen fasta. Under 1870-talet tillkom flera småskoletjänster i Hoby socknen varpå flera småskollärarinnor anställdes. 1913 hade folkskollärare dubbelt så hög lön som det kvinnodominerade yrket småskolelärarinna. 1878 kom den första normalplanen (läroplan), vilket innebar att småskolan delades in i två klasser och folkskolan i fyra. Från och med 1878 skulle även småskollärarinnorna ha viss utbildning, annars utgick inte statsbidragen. Dessa statsbidrag kom att styra skolans utveckling mot en standardisering, då bidragen var villkorade och avsåg förbestämda ändamål.

I och med att samhället moderniserades pågick en allmän ideologisk och social förändring. Skolan blev mer sekulariserad och individens relation till stat, nation samt det praktiska livet, tog mer plats än den kyrkliga moralskolan. Folkskolan var böndernas och arbetarbarnens skola, men fler samhällsskikt började använda den när kvaliteten förbättrades. 1894 öppnades vägen från folkskolan till de allmänna läroverken då kurserna i folkskolan godkändes som grundutbildning. Pojkar från folkskolan fick då möjlighet att läsa vidare. Flickor hade inte denna rätt förrän 1927.

De tidigare formerna av brokiga utbildningsinstitutioner bearbetades till ett sammanhängande system med bestämda förhållanden till varandra. Omkring 1900 genomgick landets utbildningsväsen ännu en omvandling. Staten var pådrivande och motiven var både av ideologisk och funktionell art. Det moderna samhället krävde nya kunskaper och den gamla skolan sågs som omodern. Alla medborgare skulle känna sig delaktiga i samhällets utveckling och omfattas av vissa ideal, rättigheter och skyldigheter. Ett antal reformer genomfördes efter sekelskiftet 1800-1900 som stod sig ända fram till nästa period av förändring under 1950-talet. 1919 var skolsystemet ”färdigbyggt” med ny utbildningsplan och skolplikt för alla. Ansvaret för barnens utbildning hade förflyttats från kyrkan till skolan och ämnen som historia, geografi och modersmål hade ökat på katekesläsningens bekostnad.

I Bräkne-Hoby expanderade skolan redan under slutet av 1800-talet genom att inrätta lärosalar i det gamla sockenmagasinet. Lärarbostaden i den första skolbyggnaden ändrades även den till lärosal. Under 1900-talet användes provisoriska lokaler som gästgiveriet och affärslokaler. Tidsenligare och större lokaler var behövliga och 1936 stod en ny större skolbyggnad klar. Den innehöll då sju lärosalar och fysik- och gymnastiksal. Byggnaden är symmetrisk med en rundbågad huvudentré centralt placerad och markerad av granitomfattningar. Fasaden är slätputsad och sockeln är av granit. Byggnaden har ett brutet sadeltak. Trots att byggnaden uppfördes på 1930-talet finns arkitektoniska likheter med 20-tals klassicism. År 1850 gick det 78 barn på en lärare i Sverige. År 1930 var antalet 25 barn på en lärare. Byggnaden från 1936 symboliserar med sin storlek således förbättringen av kvaliteten av skolan.

1936 års skola.

Skolbyggnaderna från 1940- och 50-talen är ganska lika var i landet de än finns. Detta eftersom den dåvarande skolöverstyrelsen hade regler över hur skolbyggnader som uppfördes med anslag av staten

skulle konstrueras. Dessa regler bestämde klassrumsstorlek och i ritningar gavs förslag på hur rummen skulle möbleras. Likt andra byggnader från samma tid var funktionen ledordet för arkitekturen. Byggnader skulle möjliggöra att verksamheten kunde bedrivas på ett effektivt sätt. Denna generation skolbyggnader visar hur idealen förskjutits bort från utsmyckade fasader till modernismens enklare ideal. Tegel var det vanligaste fasadmaterialet och byggnaderna var vanligtvis i två eller flera våningar. 1946 bestämde riksdagen att införa skolmåltider, vilket resulterade i att kök och matsal blev vanligt bland skolorna.

Samtidigt som ytterkolor i kommunen en efter en avvecklades på grund av sjunkande barnantal, efter 1940-talets stora barnkullar, togs två nya skolbyggnader i bruk 1956 i Bräkne-Hoby. Den ena är betydligt mindre än den andra. Den mindre av dem har stora fönster och en våning med hög takhöjd. Byggnaden har uppfört för någon funktion med stort behov av ljus, eventuellt som en mindre gymnastiksal. Den större byggnaden är belägen i en slänt med två våningar åt gården och med två våningar samt källarplan åt sydost. Byggnaden är enkelt utformad med ett utskjutande parti vid huvudentrén. Detta parti är inte centrerat vilket ger byggnaden ett asymmetriskt uttryck. Båda byggnaderna har fasader av tegel och är modernistiskt utformade. Skolan hade expanderat både i Hoby och i dess ytterorter sedan folkskolereformen 1842 men under 1900-talet centraliserades den tillbaks till centralorten. Minskandet av de mindre skolorna på landsbygden var en företeelse som var generell för landet. Skolskjutsar blev istället mer allmänna och så även i Bräkne-Hoby.

Den mindre av 1956 års skolbyggnader.

Den större av 1956 års skolbyggnader. Fasad mot skolgården.

Många av barnen från 1940-talets stora barnkullar fick inte plats i folkskolans fortsättningskolor. Dessutom fanns det i välfärdsstatens ideologi tankar om en jämlik skola, vilket krävde standardisering och centralisering. Efter två utredningar av undervisningen beslutade riksdagen 1962 att genomföra grundskolereformen. Reformen innebar nio års grundskola och ersatte folkskolan. Efter reformen byggdes skolbyggnader med rekordårens prefabricerade elementtekniker. Det finns inget sådant

exempel i Bräkne-Hobys skolmiljö. Det är först efter denna reform som den ursprungliga folkskolan flyttas till de andra skolbyggnaderna.

≈ 1997-års byggnads fasad mot skolgården

1982 planerades det för nybyggnation i skolområdet med en högstadieskola och en gymnastiksal. Skolbyggnaden byggdes aldrig, vilket dock gymnastiksalen gjordes. År 1997 fick en detaljplan för området lagakraft som visar en ny enplans byggnad med suterrängdel på skolområdet. Syftet med planen var att skapa en 0-9 skola. Byggnaden uppfördes 1997 eller något år efter. Den byggdes enligt planen i suterräng med en våning mot skolgården och två åt öst. Skolbyggnaden har sadeltak och fasad i ett ljusare tegel än de andra skolbyggnaderna. Skolmiljön är i med skolgården en visuellt öppen miljö.

Skolgården med fyra av fem byggnader. Endast ≈ 1997-års byggnad saknas.

Sammanfattningsvis kan följande betonas för folkskolan och dess expansion: Det första skolhuset symboliserar startskottet för folkskolans utveckling och trots dess flytt går byggnadens ursprung och funktion att utläsa idag. I med att Bräkne-Hoby strax efter skolreformen 1842 byggde skolan är den inte bygd efter mer allmängiltiga mönsterterrningar. Folkskolan symboliserar en ny barnkultur. Sockenmagasinet, vilket användes som folkskola, är inte enbart ett uttryck för riksintresset som förindustriell centralort utan även som rural skolmiljö. Skolbyggnaden från 1936 är ett uttryck för förbättringen av kvaliteten av skolan, vilket utmärks genom dess volym. Skolbyggnaderna från 1956 visar hur skolor i landet byggdes under 1940 och 50-talen, genom sina tegelfasader och låga byggnadskroppar. Bräkne-Hobys skolmiljö visar en lång kontinuitet från starten av folkskolan till övergången till grundskola. Miljön visar även både svensk skolas utveckling men även arkitektoniskt förändrade stilideal. Allt detta visar en betydande samhällsprocess vars uttryck är väl ansamlade i en visuellt och funktionellt sammanbunden miljö. De fysiska uttrycken består av samtliga skolbyggnader.

Folkhögskolan

Folkhögskolans mål var att genom bildning och kunskap ge enskilda makter över sina egna liv och möjlighet att påverka samhället. Folkhögskolan kom till Sverige från Danmark. Den danska förebilden stödde sig på N.F.S. Grundtvigs idélära, vilket inte den svenska folkhögskolan gjorde i samma utsträckning. Det var snarare institutionen som importerades än idéläran. Somliga grundteser behölls dock av den danska förebilden. Formerna skulle vara fria från statliga eller kommunala läroplaner och det skulle inte förekomma någon betygshets. Dessutom skulle lärarna vara fria att bestämma arbetsformer. Eleverna skulle vara åtminstone 18 år och studierna skulle ske på frivillig basis. Redan de tidiga folkhögskolorna hade valt bort ämnet kristendom. Skolformens främsta uppgift var att ge landsbygdens ungdom bildning och kunskap. Även rena yrkeskunskaper lärdes ut, exempelvis i formen av lantmannaskolor. Medborgarideal, självbildningsideal, bildningen som en fri process, förstärkning av demokrati genom exempelvis studiecirkel samt estetisk bildning för personlighetsutveckling var idéer som blev ett med folkhögskolans värdegrund under 1900-talet. Skandinavism, nationalism och skarpskytterörelsen har också haft inflytande på folkhögskolorna.

Den främste tillskyndaren av folkhögskolan i Blekinge ska ha varit landskamreren Olof Hammar. Hammar menade att det fanns behov av en folkhögskola eftersom folkskolan inte verkat uppfostrande och bildande i en högre mening. En verklig folkuppfostran skulle, enligt Hammar, ske genom inrättandet av folkhögskolor. Blekinge folkhögskola invigdes 1869, året efter Sveriges första tre folkhögskolor. Skolans placerades först i Mörrum men flyttades tidigt ett antal gånger. Först flyttades den till Asarum år 1870 och 1871 lokaliserades den utanför Karlshamn. Inledningsvis var läsåren vid skolan korta då de styrdes av lantbrukets behov. Landstinget övertog huvudmannaskapet för skolan år 1877. En lantmannaskola infördes i skolan under 1880-talet. Lantmannaskolor ska inte förväxlas med den tidigare lantbruksundervisningen som introducerades i landet under 1800-talet första hälften. Detta då den tidigare lantbruksundervisningen var riktad mot storjordbruken. Lantmannaskolorna växte fram ur Skåne från 1860-talet. De kom att bli nära anslutna till folkhögskolorna som växte fram samtidigt. Lantmannaskolorna riktade sig inte till storbruken utan mot vanliga bönder. I dessa skolor vistades elever under vinterhalvåret och det var enbart teoretiska kunskaper som skolorna lärde ut. Utöver lantbruksundervisning förekom undervisning i allmänbildande ämnen.

Ur skolans första stadgar förstås att skolan riktade sig mot landsbygdens mognare ungdom i uppfostrande syfte. I stadgarna betonas även att läxor och förhör skulle i möjlig mån undvikas och att undervisningen skulle grundas på elevernas frivillighet. Precis som de andra folkhögskolorna fanns inte kristendom som ämne, även om morgonbön ingick i rutinerna. Räkning, modersmål, historia, sång, ritning, husdjurskötsel och jordbrukslära var några av ämnena som förekom 1874. 1885 flyttade skolan till Ronneby där det uppförts nya byggnader för skolan. 1862 års kommunreform innebar ett nytt kommunalt självstyre. Reformen är ännu en förklaring till behovet av bildning ökade eftersom kommunerna behövde kompetent arbetskraft. På Blekinge läns folkhögskola studerade eleverna ämnet kommunalkunskap och övade mötesteknik. En del forna elever från skolan hade karriärer i kommunfullmäktige. Folkhögskolorna utgör således till en del ett svar på den efterfrågan som samhällsförändringen med 1862 års reform innebar. Blekinges folkhögskola är således ett tämligen representativt exempel för den tidiga svenska folkhögskolan.

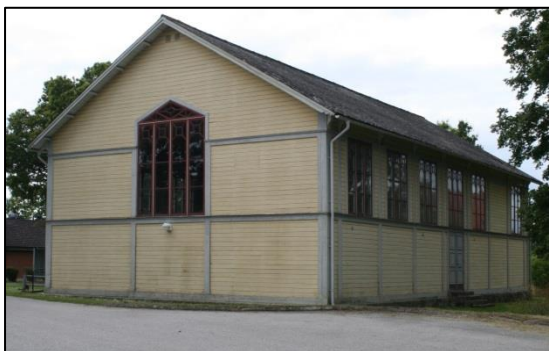
Lantmannadelen av skolan behövde tillgång till lantbruk och därför förespråkades en flytt från Ronneby. Samtidigt var det av vikt att lokaliseringen fortsatt skulle vara centralt i länet. Valet föll på Bräkne-Hoby då kommunen gav landstinget mark att bygga på. Dessutom fanns det en fördel med att lokalisera skolan till Bräkne-Hoby eftersom husmoderskurserna, som fanns vid folkhögskolan, skulle kunna bli sammanslagna med Thornska slöjdskolan i Bräkne-Hoby och då bli lanthushållsskola. 1917 invigdes den nya skolan i Bräkne-Hoby. Bakom övningar i målskjutning med salongsgevär samt inköp av gevär till vänskapspriser kan Skarpskytterörelsens inflytande på skolan anas. Namnet på de fester som hölls varje år på skolan, ”Nordisk fest”, visar skandinavismens inflytande. Dessa fester hölls till 1951 och hade inslag av nationalism och nationalromantik.

Blekinge läns folkhögskolas huvudbyggnad (till vänster syns tillbyggt matsal och lärarrum).

Folkhögskolans huvudbyggnad i Bräkne-Hoby byggdes för att kunna inrymma allt nödvändigt: elevhem, undervisningslokaler, administration m.m. Byggnaden är utformad i nationalromantisk stil med tämligen stor volym, vilket ger ett intryck av tyngd. Vidare ligger den på en höjd och dominerar synfältet. Byggnadens fasader är i tegel med inslag av granit. Taket är tegeltäckt och gavlarna trappstegsformade. En större trappa i granit markerar huvudentrén som även den är utsmyckad med granit. Byggnaden är en av ortens mer monumentala byggnader. Detta gör skolan läsbar eftersom dess fysiska uttryck visar att det är en speciell typ av skola. Exempelvis kan det uteslutas att det är en folkskola eftersom monumentala folkskolor enbart byggdes i städerna.

Den medflyttade gymnastiksalen från 1902.

Den till skolområdet flyttade "Wittlockastugan"

Några byggnader flyttades med folkhögskolan från Ronneby till Bräkne-Hoby, däribland en gymnastikbyggnad som uppfördes 1902. Gymnastikbyggnaden är i trä och är även kallad Rosa huset (men är numera inte rosa). 1922 flyttades "Wittlockastugan" (en liten allmogestuga) från Hällaryd till skolområdet, som en representation för den nationalromantiska perioden efter sekelskiftet 1900, där stugan visar den romantiska delen av de nationalromantiska idealen.

Huvudbyggnaden har blivit påbyggd i omgångar. 1939 påbyggdes huvudbyggnaden åt nordost med en gymnastik- och natur del som ersatte Rosa huset som gymnastiksal. Denna byggnad var ursprungligen

Tillbyggnader. Från vänster: 1961 års tillbyggnad, 1939 års gymnastiksal och matsalen och lärarrummen.

förbunden med huvudbyggnaden med en bro. 1956 renoverades huvudbyggnaden både in- och utvändigt. Bland annat byttes de småspröjsade fönstren. Till den nordöstra påbyggnaden tillbyggdes matsalen 1956 medan lärarrummen på den andra våningen av tillbyggnaden ska ha tillkommit senare. Bron mellan gymnastikdelen från 1939 byggdes 1961 in, samtidigt byggdes sannolikt byggnaden ut med ännu en del mot sydöst. 1939 och 1961 års delar mot sydöst är i tegel med markerad sockel av betong. Matsalen och lärarrummens exteriöra utseende avviker från tegelkomplexet med en nedre våning med synlig skelettkonstruktion och den övre våningens fasad är slät och horisontellt markerad från den nedre. Båda fasaderna är av puts med tätt placerade fönster.

Matsalen och lärarrummens exteriör.

1954 byggdes ett fristående elevhem. Två byggnadskroppar har byggts med fasader av tegel och sockeln varierar mellan betong och spritputs. Åt nord finns tre burspråk. I elevhemmet inackorderades de kvinnliga elever som 1955 fick tillträde till skolan på liknande villkor som manliga elever. De manliga eleverna inhystes fortsatt i huvudbyggnaden. 1973 tillkom 10 nya elevhem i form som var byggda som mindre fristående villor i tegel. Efter detta slutar elever bo i huvudbyggnaden. Skolmiljön påminner om en park med sina buskar, häckar och träd.

1954 års elevhem

1973 års elevhem

Landstinget köpte mark sydost om lantmannaskolan för att kunna bygga en ny ”skolstad”. Skolan hade ungefär 200 elever per år. Lantmannaskolan hade varit inhytt hos folkhögskolan men 1952 invigdes de egna lokalerna och skolan skiljdes från folkhögskolan. Både lantmannaskolan och

lantushållsskolorna hade varit administrativt självstyrande sedan 1941. ”Skolstaden” är numer en del av Blekinges naturbruksgymnasium. Gymnasiet speglar visserligen en fortsatt kontinuitet och utveckling av lantmannaskolorna som en del av skolmiljön på landsbygden men lantmannaskolan historia anses uttryckas av folkhögskolan där den länge var lokaliserad. Naturbruksgymnasiet är således inte ett uttryck för riksintresset.

Blekinge läns bildningsförbund var verksamma i tingshuset i Bräkne-Hoby från år 1952 in på 2000-talet. Bildningsförbundet samarbetade en del med folkhögskolan och skapade kortkurser.

Sammanfattningsvis om folkhögskolan som uttryck för riksintresset kan följande betonas; Folkhögskolor är en skolinstitution som varit drivande för alternativa ideal om utbildning. Skolan uttrycker den rurala skolmiljön i och med att folkhögskolans, som skolform, främsta uppgift var att ge landsbygdens ungdom kunskap och utbildning. Blekinge läns folkhögskola är en av de äldsta skolorna av denna typ av institution. Folkhögskolor har generellt förespråkade uppfostrande riktat mot unga vuxna, mindre eller inga läxor, frivillighet och ingen undervisning i ämnet kristendom. Detta har förekommit på Blekinge läns folkhögskola vilket gör att skolan är tydligt representativ för skolformen.

Den äldre gymnastiksalen utgör ett fysiskt uttryck som visar att Blekinge läns folkhögskola är äldre än dess nuvarande lokaler. Elevhemmen från 1950- och 1970-talen visar att skolan haft internat. Huvudbyggnadens monumentala uttryck avviker från en del andra skoltyper på landsbygden och gör skolan läsbar. Vidare visar de många påbyggnaderna tidernas förändrade behov. Folkhögskolan som institution har något av en mångfasetterad idéhistorisk bakgrund. Detta kan representeras av den nationalromantiska perioden efter sekelskiftet 1900. På Blekinge läns folkhögskola synliggörs detta av allmogestugan på tomten. Stugan visar den romantiska delen av de nationalromantiska idealen. Det bör dock poängteras att var byggnad i området som helhet utgör en läsbar folkhögskolemiljö.

I Bräkne-Hoby finns förhållandevis många skolor ansamlade. Folkhögskolan kan ses som navet till detta eftersom den medförde både lantmannaskola och husmodersskola till Bräkne-Hoby. Lantmannaskolan utvecklades till en egen enhet som idag är naturbruksgymnasium. Blekinge läns folkhögskola visar en viktig samhällsprocess. En skolform som både var alternativ och ett komplement till folkskolan växte fram. Detta utgjorde en möjlighet för den yngre (initialt enbart den manliga) befolkningen på landsbygden en chans att utbilda sig. Skolformen svarade även på ett behov av utbildning till kommunerna, då dessa behövde en bildad arbetskraft efter kommunreformen 1862. Hela Blekinge läns folkhögskolas skolmiljö ska ses som uttryck för allt detta. De fysiska uttrycken består av samtliga skolbyggnader.

Lanthushållsskolorna

I Blekinge folkhögskolas första stadgar från 1869 finns en paragraf om att det skulle vara möjligt att anordna undervisning även för kvinnor. Detta blev dock inte verklighet förrän år 1900 då den första sommarkursen för kvinnliga elever hölls. Skolan var vid den tidpunkten lokaliserad i Ronneby. Vid kvinnornas tillkomst vid folkhögskolan byggdes en särskild vävstuga. Utbildningen för de kvinnliga eleverna utvecklades till skolköskurs och senare utvidgades den med trädgårdsskötsel. Denna nya del av skolan kallades husmodersskola. År 1913 beskrevs elevernas sysselsättning vid Husmodersskolan som arbete i trädgård, kök, tvättstuga och vävstol.

Thornska skolan har sitt namn efter en häradshövding som testamenterade pengar till en slöjdskola för kvinnliga elever. 1906 började Thornska slöjdskolan sin verksamhet. Skolan hette slöjdskola men lärde ut det mesta som hade med hushåll att göra. Thornska skolan (Thornskan) har idag ett modernistiskt utseende med en fasad i tegel och ett tegeltäckt valmat tak. Äldre fotografier visar dock att varken fasaden eller taket ursprungligen haft tegel samt att byggnaden haft ett mindre, centrerat torn vid entrén. Det är okänt när byggnadens yttre ändrades, uppskattningsvis skedde det på 1940 eller 50-talet.

Thornska slöjdskolan till vänster och vävstugan till höger.

Som tidigare nämnt var slöjdskolan en bidragande orsak till att Blekinges folkhögskola lokaliserades till Bräkne-Hoby. Slöjdskolan och husmodersskolan slogs ihop år 1918 till en lanthushållsskola. Vävstugan från Ronneby följde med i flytten till Bräkne-Hoby och placerades vid Thornska skolan.

Först år 1930 var kvinnor välkomna till skolan på hösten och samtidigt fick kvinnor även tillträde till en andra årskurs. Innan dess hade kvinnliga elever enbart varit välkomna till skolan vid annan tid än manliga elever. Detta visar att männens bildning var högre prioriterad än kvinnornas. 1939 infördes en fortsättningskurs för kvinnliga elever som ville bli sjuksköterskor. Först 1955 fick kvinnor tillträde till första årskursen. Tidigare hade de haft tillträde till en andra årskurs efter att genomgått sommarkurs. År 1955 blev upplägget som för de manliga eleverna. Sommarkurserna lades ned helt år 1963.

Folkhögskolans rektor var rektor även för slöjdskolan fram tills 1941 när lanthushållsskolan blev mer

Lanthushållsskolan. 1948 års byggnad, med Thornska i bakgrunden.

självständig. År 1948 fick skolan ny lokal och lämnade Thornska. Den nya lokalen byggdes på andra sidan vägen mot Thornska. Byggnaden följer ett enkelt modernistiskt formspråk och har fasader av vitmålat tegel medan entrén markeras av gult tegel. Det finns ett visuellt samband mellan Thornska och 1948 års nya skolbyggnad, vilket gör att de har ett rumsligt samband. Skolmiljön omkring skolbyggnaderna är öppen med undantag från enstaka träd och buskar. Det finns även funktionella

samband med folkhögskolan. Det finns en gångväg mellan 1948 års byggnad och folkhögskolan. 1996 inordnades lanthushållsskolan åter under folkhögskolan.

Sammanfattningsvis om lanthushållsskolorna som uttryck för riksintresset kan följande betonas: Thornskan slöjdskolan är numera enbart igenkännlig till dess volym och form. Byggnaden är ändå ett tydligt uttryck för riksintresset, då Thornskan var en bidragande faktor till att folkhögskolan lokaliserades till Bräkne-Hoby. Thornskan och husmodersskolan vid folkhögskolan bildade då tillsammans lanthushållsskolan. Den medflyttade vävstugan som placerades vid Thornskan blir således ett uttryck för sammanföringen av skolorna samt för kvinnors tillträde till folkhögskolan. De symboliserar dock även att kvinnliga elever inte var välkomna till skolan på samma villkor som manliga elever. Kvinnliga elever fick tillträde till skolan som just kvinnliga elever, vilket synliggörs tydligt av vävstugan och slöjdskolan. Thornskan och vävstugan synliggör en del av kvinnornas historia inom svenskt skolväsende. Byggnaderna kan ses i ett sammanhang där skolväsendet var uppdelat i kvinnliga – respektive manliga delar. 1948 års nybyggnad är ett uttryck för skolans tid som självständig. De tre byggnaderna har funktionella och visuella kopplingar och bildar således en skolmiljö. De fysiska uttrycken består av dessa tre skolbyggnader.

Sammanfattningsvis om uttrycken för riksintresset som rural skolmiljö

Det finns tre skolmiljöer inom riksintresseområdet Bräkne-Hoby: folkskolans, folkhögskolans och lanthushållsskolorna. Folkhögskolan har ett funktionellt samband med lanthushållsskolan då de både tidigare varit förbundna och återigen blivit det. Det finns även en viss fysisk sammankoppling mellan dem genom en gångväg. De tre institutionsmiljöerna är visuellt oberoende av varandra. De olika skolorna omgärdas av olika typer av miljöer. Det finns en visuell likhet mellan skolorna i och med deras öppna miljöer, men en olikhet i typer av skolgårdar. De tre miljöerna förmedlar svenskt skolväsendes historia, ur flera perspektiv. Tillsammans visar miljöerna olika yttringar av svensk skola som företeelse.

ATT-TÄNKA-PÅ-LISTA

Revideringen innehåller ingen heltäckande inventering av samhället Bräkne-Hoby. *Att-tänka-på-listan* innehåller enbart rekommendationer och är tänkta att användas som stöd vid fysisk planering.

Punkterna är inte tänkta att användas som riktlinjer vid en eventuell rättslig prövning, då händelser som inte kunnat förutses självfallet kan uppkomma. I varje enskilt fall bör således en enskild individuell prövning göras. *Att-tänka-på-listan* utgår i huvudsak från riksintresseanspråkets uttryck. Fördjupat stöd finns att hämta i kunskapsunderlaget för Bräkne-Hoby.

Generellt för riksintresseområdena gäller:

- För kulturmiljövårdens riksintressanta miljöer gäller generellt att alla de objekt, karaktärsdrag, strukturer, funktioner och samband som ger uttryck för det aktuella riksintresset ska skyddas mot påtaglig skada. Både påverkan på miljön som helhet samt på enskilda objekt ska bedömas. Det som är avgörande för bedömningen är i hur hög grad platsen fortsatt kommer att karakteriseras av eller kunna återspegla det kulturhistoriska sammanhang som ligger till grund för utpekandet. Även åtgärder *utanför* riksintresseområdet kan påverka värdena *innanför* gränsdragningen.

Rekommendationer för Bräkne-Hoby:

- De tre skolmiljöerna, sockencentrumet, de övriga uttrycken för den förindustriella centralorten samt kommuncentrumet utgörs av flertalet fysiska uttryck. Skolmiljöerna, sockencentrumet och de övriga uttrycken för den förindustriella centralorten (även kommuncentrumet) beskrivs som enskilda miljötyper. Uttrycken inom de olika miljötyperna har ett funktionellt, och ett till viss del visuellt, samband, samt även en förstärkande inverkan på varandra. Var del av miljön har således en positiv inverkan på de andra delarna, vilket bygger upp den riksintressanta helheten. Av den anledningen kan detaljer och uttryck som ter sig mindre viktiga vara av stor betydelse för miljön som helhet. Vid förändring inom en miljötyp (t ex *sockencentrum*) behöver hänsyn tas till samtliga uttryck inom denna miljö och inte enbart till det enskilda uttryck som står inför en eventuell omdaning.
- Gemensamt har de enskilda miljötyperna ett miljöskapande värde för orten som helhet. Vid förändring inom riksintresseområdet kan det behöva tas hänsyn till samtliga miljöer och inte enbart till miljön som fysiskt står inför en eventuell omdaning.
- Inför fysiska ingrepp i riksintressets uttryck bör grundlig analys framställas av material, tekniker, arkitektur, färgsättning, strukturer och volymer göras. Både ingrepp på miljön som helhet samt påverkan på enskilda uttryck är viktiga att bedöma.
- Förvanskning, förfall, främmande material/volymer eller rivning av byggnader eller bebyggelsemiljöer kan riskera att påtagligt skada riksintressevärdena. Uttryckens karaktärsdrag bör bibehållas och vårdas.
- Både riksintressets uttryck som listats under *Förindustriellt centralort* och *Rural skolmiljö* är känsliga för icke anpassad exploatering. De kännetecknas båda av öppenhet med visuella och funktionella samband inom miljöerna. Ett av uttrycken, klockargården, har tidigare isolerats från de andra, vilket gör dess samband svårt att förstå. Vid förändring inom området är bibehållandet av de visuella och funktionella sambanden som finns kvar av största vikt.
- Skolmiljöerna utgörs av ett samspel mellan uttrycken vilket gör dem känsliga för icke anpassad exploatering. Vid förändringar i området bör därför genomtänkta val göras rörande exempelvis placering, skala och utseende på eventuella om-/ och tillbyggnader. De visuella och funktionella sambanden mellan uttrycken inom miljöerna är av vikt att bibehålla.

RIKSINTRESSETS UTTRYCK – SAMMANFATTNING

Riksintressets uttryck – Förindustriell centralort

Sockencentrummet

- Sockenkyrka
- Prästgård
- Klockargård
- Sockenmagasin
- Skolhus

Övriga uttryck för *Förindustriell centralort* och kommuncentrum

---

- Gästgivargården
- Hoby gård
- Tingshuset
- Vägsträckningen och vägskalet
- Kommunhuset

Riksintressets uttryck – Rural skolmiljö

Folkskolans miljö

- 1844 års skolbyggnad
- Sockenmagasinet
- 1936 års skolbyggnad
- 1956 års två skolbyggnader
- ≈ 1997 års skolbyggnad

Folkhögskolans miljö

- 1916 års huvudbyggnad med tillbyggnader
- Wittlockastugan (allmogestugan)
- 1902 års gymnastikhall (rosa huset)
- 1954 års elevhem
- 1973 års elevhem

Lanthushållsskolornas miljö

- Thornska slöjdskolan
- 1948 års byggnad
- Vävstugan

KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

- Bergström, Carin (1992). *Kyrkplatsen som socknens centrum*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet
- Blank, Ylva & Löfgren, Eva (1999). *Tingshusen: en väg till kulturhistorien*. Tillgänglig på internet: <http://www.byggnadsvard.se/byggnadskultur/bebyggelsehistoria/tingshusen-en-v%c3%a4g-till-kulturhistorien>
- Blekinge museum arkiv: Blekinge läns tidning (1947-10-24)
- Blekinge museum arkiv: Blekinge läns tidning (1952-03-28)
- Blekinge museum arkiv: Blekinge läns tidning (1952-10-08)
- Blekinge museum arkiv: Blekinge museum (1964-10-09). NR: 184
- Blekinge museum arkiv: Blekinge museum (1973-08-09). NR: 223
- Blekinge museum arkiv: Blekinge museum (1997). DNR: 97-0522-160.
- Bräkne-Hoby samhälls- och hembygdsförening (1995). *Hobybygden: Bräkne-Hoby en blekingsk socken*. Karlshamn: Lagerblad
- Dahlberg, Markus & Franzén, Kristina (red.) (2008). *Sockenkyrkorna: kulturarv och bebyggelsehistoria*. 1. [uppl.] Stockholm: Riksantikvarieämbetet
- Feuk, Johan (red.) (1944). *Blekinge läns folkhögskola 1869-1944: en minnesskrift*. Bräkne-Hoby: Utg.
- Florin, Christina (2010). *Från folkskola till grundskola 1842-1962*. Tillgänglig på internet: <http://www.lararnashistoria.se>
- Lantmäteriet. *Historiska kartor*. Tillgänglig på Internet: <http://historiskakartor.lantmateriet.se/>
- Lindberg, Ulf (red.) (2014). *Kulturmiljövårdens riksintressen enligt 3 kap. 6 § miljöbalken*. Riksantikvarieämbetet. Tillgänglig på internet: <http://www.raa.se/app/uploads/2014/07/Handbok-riksintressen-140623.pdf>
- Länsstyrelsen i Blekinge län (1983). *Kulturminnesvårdsprogram för Blekinge län*. Karlskrona: Länsstyr.
- Mustel, Kerstin (2010) *Folkhögskolans idélinjer*. Tillgänglig på internet: <http://www.lararnashistoria.se>
- Myrdal, Janken & Gadd, Carl-Johan (red.) (2000). *Det svenska jordbrukets historia. Bd 3, Den agrara revolutionen: 1700-1870*. Stockholm: Natur och kultur/LT i samarbete med Nordiska museet och Stift. Lagersberg
- Olsson, Sven (1999) sammanställning om Blekinge folkhögskolas historik. Tillgänglig på internet: <http://www.blekingefolkhogskola.se/omskolan/skolanshistorik>
- Palmberg-Eriksson, Stina (2000). *Skolhuset som samhällspegel: lärarhandledning*. 1. uppl. Stockholm: Riksantikvarieämbetet

Riksantikvarieämbetet. *Bebyggelseregistret: BeBR*. Tillgänglig på internet:
<http://www.bebyggelseregistret.raa.se>

Riksantikvarieämbetet. *Fornsök*. Tillgänglig på internet: <http://www.fmis.raa.se/>

Riksantikvarieämbetet (1989). *Prästgårdar i Sverige: inventeringar 1973-1986*. Stockholm.

Riksantikvarieämbetet (1997). *Vägars kulturvården*. 1. uppl. Stockholm

Ronneby kommun (1997). *Detaljplan*, FK 03561

Skiöld, Anna-Karin (2007). *Kommuncentrum: avtryck i det moderna kulturarvet*. Karlskrona:
Länsstyrelsen i Blekinge län

Stenholm, Leifh (2009). *Berättelsen om Blekinge: gränser i ett gränsland*. Olofström: Vekerum

Wirén, Folke (red.) (1962). *Bräkne-Hoby: en sockenbok*. Karlshamn: Lagerblad

Wirén, Folke (okänt år, dock efter 1968), sammanställning om Blekinge folkhögskolas historik.
Tillgängliga på internet: <http://www.blekingefolkhogskola.se/omskolan/skolanshistorik>

Muntlig källa:

Wennerberg, Klas (2015-07-07). Bräkne-Hoby samhälls- och hembygdsförening, Bräkne-Hoby

Om inget annat anges är fotografierna tagna av Kalle Emilsson Reneland